

STRESZCZENIE

Słowa kluczowe: granica, produkt turystyczny, Kanał Augustowski, Puszcza Białowieska, Twierdza Brzeska, Polska, Białoruś.

Pogranicze polsko-białoruskie stanowi interesujący obszar badań dla geografii społeczno-ekonomicznej, a w szczególności geografii granic, geografii politycznej, geografii turystyki oraz innych pokrewnych dyscyplin naukowych. Z jednej strony granica może pełnić funkcję bariery ograniczającej przepływy ludzi, towarów i idei, z drugiej zaś – funkcję pomostu sprzyjającego współpracy transgranicznej. Obszar ten położony jest na styku wielu narodów, języków, kultur, religii oraz odmiennych systemów społecznych, gospodarczych i politycznych, czego odzwierciedleniem jest bogate dziedzictwo kulturowe, historyczne i przyrodnicze regionu.

Na przestrzeni dziejów współczesne pogranicze polsko-białoruskie było zamieszkane przez różnorodne plemiona i ludy oraz wchodziło w skład różnych organizmów państwowych. Współczesny przebieg granicy został ustalony w 1945 r., po zakończeniu II wojny światowej, jako granica pomiędzy Polską Rzeczpospolitą Ludową a Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich. Od 1991 r., po rozpadzie ZSRR, jest to granica państwowa pomiędzy Rzeczpospolitą Polską a Republiką Białorusi. Granica polsko-białoruska odgrywa również istotną rolę geopolityczną. Stanowi ona fragment wschodniej lądowej granicy Unii Europejskiej, strefy Schengen oraz NATO, a jednocześnie zachodnią granicę Wspólnoty Niepodległych Państw, Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej oraz Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym. Tym samym jest obszarem styku odmiennych przestrzeni politycznych, gospodarczych i cywilizacyjnych.

W niniejszej rozprawie doktorskiej po pierwsze zidentyfikowano i przeanalizowano sześć okresów funkcjonowania granicy polsko-białoruskiej po 1945 roku pod kątem jej przepuszczalności, rozumianej jako łatwość lub trudność przekraczania granicy oraz związane z tym wymogi formalne, w tym regulacje wizowe i bezwizowe. Analizy dokonano z wykorzystaniem koncepcji *bordering* – *debordering* – *rebordering*. Po drugie, przeprowadzono analizę funkcjonowania turystyki na pograniczu w każdym z wyróżnionych okresów, zwracając szczególną uwagę na jej specyfikę oraz zmieniające się trendy rozwojowe. Po trzecie, szczegółowej analizie poddano trzy wybrane flagowe produkty turystyczne obszaru pogranicza polsko-białoruskiego, reprezentujące odmienne typy przestrzenne: Kanał Augustowski o charakterze liniowym, Puszcę Białowieską o charakterze powierzchniowym oraz Twierdzę Brzeską jako obiekt punktowy. Każda z tych atrakcji posiada unikatowe walory naturalne oraz antropogeniczne, związane z dziedzictwem przyrodniczym, kulturowym i historycznym regionu.

Przeanalizowano również ruch turystyczny oraz frekwencję muzealną, zarówno w wymiarze krajowym, jak i międzynarodowym oraz transgranicznym, w odniesieniu do najpopularniejszych destynacji turystycznych badanego obszaru pogranicza. Na podstawie

danych statystycznych dotyczących wybranych obiektów i produktów turystycznych podjęto próbę identyfikacji poszczególnych faz ich rozwoju – wzrostu, stagnacji i spadku – z wykorzystaniem modelu Cyklu Życia Obszaru Turystycznego (*Tourism Area Life Cycle – TALC*). Szczególną uwagę zwrócono na sezonowość oraz strukturę ruchu turystycznego i transgranicznego. Wykorzystując koncepcję zarządzania wielopoziomowego (*Multi-Level Governance – MLG*), ustalono, że czynniki geopolityczne, międzynarodowe oraz krajowe (*top-down*) wywierają większy wpływ na funkcjonowanie produktów turystycznych pogranicza polsko-białoruskiego niż czynniki regionalne i lokalne (*bottom-up*).

W pracy szczegółowym badaniom poddano dwa kluczowe okresy. Pierwszym z nich był okres liberalizacji reżimu granicznego w latach 2015–2020, kiedy na zachodniej Białorusi rozpoczęto odgórnie zainicjowany proces tworzenia stref umożliwiających bezwizowy wjazd obywateli Polski, Litwy oraz innych państw. Drugim analizowanym okresem był czas po 2020 r., związany z pogorszeniem sytuacji na granicy polsko-białoruskiej, co znacząco wpłynęło zarówno na turystykę transgraniczną, jak i na rozwój turystyki po polskiej stronie pogranicza. Zidentyfikowano i przeanalizowano zarówno negatywne, jak i pozytywne czynniki geopolityczne, bilateralne i krajowe warunkujące współczesne funkcjonowanie sektora turystycznego na badanym obszarze.

W przypadku Twierdzy Brzeskiej szczególną uwagę poświęcono znaczeniu symbolicznemu i ideologicznemu tego produktu turystycznego. Przeanalizowano jego rolę w kontekście odradzania się postkomunistycznych narracji historycznych, polityki pamięci oraz funkcji propagandowych, zwłaszcza w odniesieniu do społeczeństw Białorusi i Rosji. W ostatnich latach obserwowany jest systematyczny wzrost liczby turystów z Rosji odwiedzających Białoruś, co częściowo kompensuje spadek liczby odwiedzających z Polski, Litwy, Łotwy oraz innych państw Unii Europejskiej po 2020 r.

W przedstawionej pracy zastosowano metodę kameralną, obejmującą przegląd literatury przedmiotu, analizę materiałów historycznych oraz analizę dokumentów prawnych i strategicznych. Wykorzystano również metody ilościowe do analizy danych statystycznych oraz metody jakościowe, w szczególności indywidualne wywiady pogłębione (IDI). Ponadto zastosowano szereg metod uzupełniających, wspierających proces badawczy i interpretację uzyskanych wyników.